

ingediend op **514** (2025-2026) – Nr. 1
10 oktober 2025 (2025-2026)

Conceptnota voor nieuwe regelgeving

van Katrien Partyka, An Christiaens, Loes Vandromme,
Toon Vandeurzen en Brecht Warnez

over een coherent en allesomvattend beleid
voor naziroofkunst

1. Context¹

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben de nazi's massaal kunstobjecten geroofd, ook in België. Daar hadden ze verschillende motieven voor.² Vanuit de bezette gebieden werden die objecten naar Duitsland en elders getransporteerd of ondergebracht op geheime locaties. Daarnaast kochten de nazi's ook objecten op, soms tegen marktconforme prijzen, maar evengoed kwam de verkoop onder dwang tot stand. Ook vóór de officiële start van de Tweede Wereldoorlog en vóór de bezetting van België veranderden kunstobjecten op die manier van eigenaar. Nadat de NSDAP³ in 1933 aan de macht kwam en anti-Joodse maatregelen begon uit te vaardigen, besloten veel Joden (en ook niet-Joden) Duitsland te ontvluchten en ergens anders opnieuw te beginnen. Om die verhuizing te kunnen financieren of een visum te kunnen krijgen, zagen velen onder hen zich genoodzaakt afstand te doen van hun kunstcollectie. Daarbij werd regelmatig onder de marktprijs verkocht. De roofkunst verspreidde zich over heel Europa (en daarbuiten) en kwam terecht in privécollecties of museumdepots. Veel van de stukken die op een dergelijke dubieuze wijze van eigenaar veranderden, zijn tot vandaag nog niet opnieuw 'boven water gekomen'.

Na afloop van de oorlog werden veel kunstobjecten vanuit Duitsland teruggestuurd naar het land van herkomst ('return to sender' als het ware). Vrij recent pas werd in kaart gebracht dat sommige roofkunst die uit België afkomstig was, na de oorlog werd teruggestuurd naar Nederland of Frankrijk, omdat veel van die objecten via een omweg door die landen destijds naar het 'Reich' waren getransporteerd.⁴ Een substantieel deel van die objecten werd vervolgens niet verder doorgestuurd naar België, het echte land van herkomst.

Niettemin ondernam ook België na afloop van de oorlog wel degelijk actie, door de oprichting van de Dienst voor Economische Recuperatie (DER). De dienst was verantwoordelijk voor de opsporing, restitutie en vereffening van roerende goederen in België of in het buitenland, die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit openbaar of privébezit waren verdwenen. Bij de dienst werd een specifieke cel belast met het identificeren en restitueren van kunstobjecten. Iedereen die tijdens de oorlog kunstobjecten was verloren of daarover informatie had, werd geacht de DER daarvan op de hoogte te brengen. Dankzij het werk van de DER konden enkele kunstobjecten (waaronder bijvoorbeeld 'het Lam Gods' van de gebroeders Van Eyck) gerecupereerd worden. Sommige keerden terug naar (de erfgenamen van) de rechtmatige eigenaar, andere werden 'toevertrouwd' aan Belgische musea.⁵ Toch moet worden vastgesteld dat, de inspanningen van de DER ten spijt, het onderzoek naar en de restitutie van kunstobjecten in België onmiddellijk na de oorlog ondermaats bleven. Een evidente reden daarvoor is dat alleen mensen die na de oorlog nog in leven waren én hun weg naar België (al) hadden teruggevonden, aangifte hebben kunnen doen. De taak van de DER was zoals gezegd ook veel ruimer omschreven dan alleen het opsporen van roofkunst. Uiteindelijk kwam zo

¹ Een groot deel van de toelichting in deze conceptnota voor nieuwe regelgeving is gebaseerd op het werk van journalist Geert Sels, onder meer op 'Kunst voor Das Reich', het boek over naziroofkunst dat hij in 2022 heeft gepubliceerd.

² Ideologisch gezien wilden ze een 'cultuurzuivering' doorvoeren en een zuivere 'Germaanse' cultuur creëren. Daarvoor moest de zogenaamde entartete Kunst uit de publieke ruimte worden verwijderd of zelfs worden vernietigd. Uiteraard speelden ook economische motieven een grote rol. Daarnaast waren er ook nazi's (vaak kopstukken) die een privékunstcollectie aanlegden. Hitler zelf droomde van een 'Führermuseum' met allemaal topstukken die 'de westerse beschaving' moesten vertegenwoordigen.

³ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei.

⁴ Onderzoeksjournalist van De Standaard Geert Sels heeft voor zijn boek 'Kunst voor Das Reich' de trajecten gereconstrueerd die de kunstvoorwerpen hebben afgelegd. Hij ontdekte dat België een vrij unieke positie innam in het kunstverwervingsbeleid van de nazi's, doordat de objecten niet rechtstreeks naar Duitsland werden vervoerd, maar vaak nog een tussenstop maakten in Nederland of Duitsland.

⁵ Ook in andere landen werd roofkunst na de oorlog 'toevertrouwd' aan musea. Het verschil met België is dat die werken daar een duidelijke status hebben: ze behoren tot de overheidscollectie, zijn toevertrouwd aan de musea, in afwachting van een rechthebbende die zich meldt.

slechts een fractie van de geroofde werken opnieuw in België of bij de rechtmatige eigenaar terecht. Een groot deel van de kunstobjecten bleef spoorloos.

Na die eerste opflakking verdween het thema van de nazi-roofkunst grotendeels van de Belgische politiek-maatschappelijke agenda, tot in 1997. Op dat moment werd de Studiecommissie Joodse goederen (ook wel bekend als de commissie-Buyse) opgericht. Tussen 1997 en 2001 deed die commissie onderzoek naar geplunderde of noodgedwongen achtergelaten Joodse bezittingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De commissie beoordeelde aanvragen van oorlogsslachtoffers die tijdens de bezetting waren beroofd en was ook bevoegd om eventueel een schadevergoeding toe te kennen. Het is belangrijk te vermelden dat het werk van de commissie-Buyse geenszins 'af' was, iets wat de commissie ook zelf heeft vermeld in haar eindrapport. Daarvoor bestaan twee grote redenen. Ten eerste was nazi-roofkunst maar een van de zes 'sectoren' die de commissie onder de loep heeft genomen. Bovendien hebben ze ook niet alles onderzocht: privéverzamelingen, de kunstmarkt en buitenlandse verzamelingen vielen buiten het bestek. De tweede reden was dat de commissie maar acht maanden de tijd heeft gekregen om haar werkzaamheden tot een goed einde te brengen. Dat is veel te kort om een omstandig onderzoek naar een complexe problematiek als die van de nazi-roofkunst te kunnen voeren.

Daarnaast werd ook in 1997 bij de FOD Economie de Cel recuperatie geroofde goederen tijdens de Tweede Wereldoorlog in België opgericht, met als belangrijkste opdracht het coördineren van de zoektocht naar geroofde kunstwerken.

Ook buiten België is het restitutievraagstuk eind jaren 90 opnieuw op de voorgrond getreden. Via verschillende 'soft law'-instrumenten gaf de internationale gemeenschap vorm aan haar intentie om in het reine te komen met het verleden. Het belangrijkste instrument daarbij werden de Washington Principles on Nazi-Confiscated Art van 1998, hierna de Washingtonprincipes te noemen⁶, die ook door België onderschreven werden. In essentie houden die principes in dat landen nazi-roofkunst moeten identificeren en openbaar maken, dat ze toegang moeten verlenen tot archieven voor herkomstonderzoek, en dat ze een eerlijke en billijke restitutieprocedure moeten uitwerken. Terwijl andere landen die de Washingtonprincipes hebben ondertekend, na de hernieuwde aandacht voor het thema hun inspanningen hebben geïntensifieerd of voor het eerst serieuze acties hebben ondernomen⁷, raakte het thema in België ten tijde van de eeuwwisseling opnieuw ondergesneeuwd.

Sinds 2014 schrijft journalist Geert Sels in De Standaard regelmatig over nazi-roofkunst. Hij heeft er ook het belangrijke boek 'Kunst voor Das Reich' over uitgebracht. De artikelen en het boek van Geert Sels, alsook een aantal spraakmakende claims op kunstobjecten die zich in Belgische musea hebben bevonden of nog bevinden, hebben het thema weer even op de politieke agenda gezet en er volgde een heel aantal mondelinge (en schriftelijke) parlementaire vragen.⁸ Ook verschillende (federale én Vlaamse) staatssecretarissen en ministers hebben in de jaren die volgden, acties aangekondigd, soms naar aanleiding van concrete claims

⁶ <https://www.lootedartcommission.com/Washington-principles>

⁷ Bijvoorbeeld in Nederland, waar sinds 2001 een Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog actief is (<https://www.restitutiecommissie.nl>).

⁸ Vraag om uitleg over nazi-roofkunst in Vlaamse musea, *Parl.St.* VI.Parl. 2019-2020, nr. 1363; vraag om uitleg over de restitutie van Joodse roofkunst, *Parl.St.* VI.Parl. 2019-2020, nr. 1315; vraag om uitleg over nazi-roofkunst in het bezit van de Koninklijke Bibliotheek, *Parl.St.* VI.Parl. 2019-2020, nr. 1283; vraag om uitleg over nazi-roofkunst in Vlaamse musea, *Parl.St.* VI.Parl. 2022-2023, nr. 733; vraag om uitleg over roofkunst in Vlaamse musea en een overkoepelend restitutiebeleid, *Parl.St.* VI.Parl. 2022-2023, nr. 865; vraag om uitleg over het opdoeken van de cel Kunst en Antiek bij de federale politie en de verdere aanpak van het dossier Joodse roofkunst, *Parl.St.* VI.Parl. 2022-2023, nr. 661; vraag om uitleg over de nazi-roofkunst in Vlaamse musea, *Parl.St.* VI.Parl. 2022-2023, nr. 719; vraag om uitleg over de restitutieclaim van de erfgenamen van twee Joodse kunsthandelaars, *Parl.St.* VI.Parl. 2024-2025, nr. 1653; vraag om uitleg over de restitutie van roofkunst, *Parl.St.* VI.Parl. 2024-2025, nr. 1626; vraag om uitleg over nazikunstroof, *Parl.St.* VI.Parl. 2024-2025, nr. 3033.

van nabestaanden.⁹ De belangrijkste en meest tastbare verwezenlijking van die politieke aandacht voor het thema is de oprichting van Looted Art WWII Belgium, 'De database over niet-teruggevonden kunstwerken geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog in België'¹⁰, die in 2022 online ging en waaraan enkele jaren gewerkt werd door de Cel recuperatie geroofde goederen tijdens de Tweede Wereldoorlog in België (*supra*). Die databank bevat gegevens over ruim 2800 objecten en is gebaseerd op de oorspronkelijke DER-archieven. Het is belangrijk te benadrukken dat er geenszins sprake is van een complete, dynamische databank zoals die in andere landen wél bestaat. Doordat de databank gebaseerd is op de gegevens die de DER vlak na de oorlog heeft verzameld en die al jaren in het Rijksarchief zaten, blijft het dus bij een momentopname uit 1945. De gegevens van de DER zijn bovendien, zoals hierboven al werd vermeld, nooit volledig geweest, omdat alleen personen die na de oorlog nog in leven waren en die bovendien in de mogelijkheid waren om aangifte te doen, gegevens hebben aangeleverd. Daarnaast zijn de kunstobjecten die na de oorlog uit nazi-Duitsland zijn teruggekeerd en werden 'toevertrouwd' aan Belgische musea, niet in de databank opgenomen. Dat is geen onbelangrijk detail, want net die werken vormen voornamelijk 'risicogevallen'. Sels ontdekte tot slot dat de databank ook objecten bevat die niet langer zoek zijn.

Een andere verwezenlijking is de subsidielijn die in het Cultureelerfgoeddecreet van 23 december 2021 werd uitgewerkt voor cultureelerfgoedorganisaties die willen werken rond roofkunst of herkomstonderzoek. En ook de Senaat heeft zich al in 2018 met het informatierapport 'Bestrijding kunstroof' over het bredere fenomeen van kunstroof gebogen.¹¹

2. Behoeftte aan een coherent en allesomvattend beleid voor naziroofkunst

De bovenstaande inspanningen ten spijt moge het duidelijk zijn dat België en Vlaanderen jarenlang te passief zijn gebleven bij de aanpak van de problematiek van naziroofkunst, ondanks het feit dat België verschillende 'soft law'-instrumenten heeft onderschreven die duidelijk aanmanen tot actie, waaronder de hierboven vermelde Washingtonprincipes. Daardoor behoort België internationaal bij de slechtste leerlingen van de klas, omdat veel landen (waaronder bijvoorbeeld Nederland en Duitsland) de afgelopen decennia een uitgebreid restitutiebeleid op poten hebben gezet.

In het meest recente Vlaamse regeerakkoord wordt het thema roofkunst – terecht – voor het eerst expliciet genoemd en wordt gesteld dat het restitutiebeleid voor geroofde kunstwerken in zowel binnen- als buitenland zal worden aangescherpt.¹² Minister van Cultuur Caroline Gennez verduidelijkt haar plannen in de beleidsnota Cultuur: "Ik onderzoek de noden en mogelijkheden om het restitutiebeleid verder op punt te stellen (RA, p.180). Ik maak daarbij werk van een gestructureerde afhandeling van de bestaande en toekomstige claims tot teruggave van tijdens de Naziperiode (1933-1945) geroofde kunst. Het is mijn bedoeling om volgend jaar een voorstel voor toetsingskader en beleidsuitgangspunten voor de behandeling van restitutieclaims aan de Vlaamse regering voor te leggen, samen met een voorstel tot samenstelling van de vaste adviescommissie hiervoor. Ik blijf ook collectiebeheerders stimuleren om herkomstonderzoek te voeren naar de stukken uit hun collectie."¹³

⁹ Het gaat achtereenvolgens over Sven Gatz (Open Vld, minister van Cultuur van 2014 tot 2019), Zuhair Demir (de N-VA, staatssecretaris van Wetenschapsbeleid van 2017 tot 2019), die in haar beleidsnota 2017-2018 heeft beloofd dat ze de kwestie zou opnemen en in overleg zou gaan met de verschillende deelstatelijke ministers van Cultuur, en in 2018 ook een databank heeft aangekondigd, Jan Jambon (de N-VA, minister van Cultuur van 2019 tot 2024) en Thomas Dermine (PS, staatssecretaris van Wetenschapsbeleid van 2020 tot 2024).

¹⁰ <https://lootedart.belgium.be/nl>

¹¹ Informatieverslag betreffende de optimalisering van de samenwerking tussen de federale overheid en de deelstaten inzake de bestrijding van kunstroof (*Parl.St.* Senaat 2017-2018, nr. 6-357).

¹² Vlaams regeerakkoord 2024-2029 (*Parl.St.* VI.Parl. 2024-25, nr. 31/1), p. 180.

¹³ Beleidsnota Cultuur 2024-2029 (*Parl.St.* VI.Parl. 2024-2025, nr. 145/1), p. 6.

De huidige minister van Cultuur zorgt op die manier voor de voortzetting van wat al tijdens de vorige legislatuur werd opgestart. Professor Bert Demarsin (KU Leuven) heeft recent een excellent en uitvoerig voorbereidend rapport¹⁴ geschreven waarin hij een eerste aanzet geeft tot een toetsingskader voor de behandeling van toekomstige restitutieclaims. Dat rapport zal als basis dienen voor de werkzaamheden van een ad-hocexpertencommissie¹⁵ die als taak heeft de contouren vast te leggen waarbinnen een toekomstige, nog op te richten, permanente restitutiecommissie zal opereren.

Op basis van een hoorzitting over naziroofkunst met professor Bert Demarsin en journalist Geert Sels, gehouden in het Vlaams Parlement op donderdag 26 juni 2025 in de Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media, willen de indieners van deze conceptnota een aantal bijkomende aandachtspunten formuleren.

2.1. Een gemeenschappelijk beleid voor naziroofkunst

Uit de hoorzitting bleek duidelijk dat een beleid voor naziroofkunst idealiter gemeenschappelijk voor heel België op dezelfde manier wordt georganiseerd. Dat garandeert dat het beleid duidelijk is voor eventuele buitenlandse aanvragers die niet vertrouwd zijn met de Belgische staatsstructuur en vermijdt dat er een scheef-trekking ontstaat tussen de verschillende deelstaten (bijvoorbeeld doordat er in de ene deelstaat wel en in de andere geen beleid of restitutiecommissie is) en dat er dus onderlinge verschillen ontstaan tussen de deelstaten. Fundamentele verschillen in aanpak zouden er immers toe leiden dat aanvragers ongelijk behandeld worden, afhankelijk van de deelstaat waarin ze hun restitutieclaim moeten indienen.

Op korte termijn lijkt het daarom zinvol om, al dan niet via een interministeriële conferentie, met de federale overheid en andere deelstatelijke overheden overleg te plegen over het thema. Daarbij moet worden gepeild naar de bereidheid om mee de schouders te zetten onder een coherent, allesomvattend en gemeenschappelijk beleid voor naziroofkunst en moet worden nagegaan of het niet raadzaam is om een gemeenschappelijke (federale) permanente restitutiecommissie op te zetten in plaats van een Vlaamse permanente restitutiecommissie.

Daarnaast moet ook gewerkt worden aan een gemeenschappelijke (diplomatieke) strategie om het gesprek aan te gaan met Frankrijk en Nederland over de identificatie en restitutie van 'Belgische' roofkunst die zich nog in die landen bevindt. Als er toch geopteerd wordt voor de oprichting van een Vlaamse permanente restitutiecommissie, lijkt het noodzakelijk om een robuust decretaal kader uit te werken dat toelaat dat een andere deelstaat op een later moment eventueel nog kan instappen.

2.2. Naast een permanente restitutiecommissie ook herkomstonderzoek

De indieners van deze conceptnota zijn van mening dat de oprichting van een permanente restitutiecommissie vooral zinvol is als er daarnaast ook sterk wordt ingezet op (een gedegen architectuur gericht op) herkomstonderzoek, zodat een duidelijk overzicht wordt verkregen van de roofkunst die zich in Belgische collecties bevindt. Flankerend aan de oprichting van een permanente restitutiecommissie moet er dus maximaal ingezet worden op doorgedreven herkomstonderzoek (provenanceonderzoek), waarvoor een gedegen structuur moet worden opgezet.

¹⁴ B. Demarsin, 'Aanzet tot toetsingskader voor de behandeling van restitutieclaims "Joodse roofkunst"'.
¹⁵ Leden: Bruno De Wever, Jacques Lust, Anne Mie Draye, Evelien Campfens, Nico Wouters en Veerle Vanden Daelen.

Daarbij is het onvermijdelijk dat (verder) geïnvesteerd wordt in expertisepbouw rond herkomstonderzoek aan Vlaamse universiteiten en musea.¹⁶ De indieners van deze conceptnota onderstrepen bovendien dat zo'n herkomstonderzoek binnen die instellingen waarvan de Vlaamse overheid de inrichtende macht is, niet langer vrijblijvend mag zijn. Voor collecties die zich in instellingen bevinden waarvan de Vlaamse overheid geen inrichtende macht is, moet worden nagedacht over manieren waarop ook die overheden (bijvoorbeeld gemeentelijke overheden) kunnen worden aangezet tot het voeren van herkomstonderzoek en, ruimer, hoe ervoor kan worden gezorgd dat ook die actoren zich inschrijven in het beleid voor naziroofkunst. Er moet, met andere woorden, een maximale doorvertaling zijn van het Vlaamse beleid naar alle echelons. Daarbij kan bijvoorbeeld nagedacht worden over de koppeling met bepaalde subsidies: herkomstonderzoek voeren als voorwaarde voor het verkrijgen van een Vlaamse subsidie. Bij het opzetten van de structuur voor herkomstonderzoek kan ongetwijfeld inspiratie worden gevonden bij andere federale staten, waaronder Duitsland.

2.3. Een volledige, duidelijke en goed vindbare databank over roofkunst

Het is opvallend dat België momenteel met Looted Art WWII Belgium alleen beschikt over een statische databank die in essentie een onvolledig 'snapshot' is van de situatie vlak na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Bovendien is de databank blijkbaar weinig bekend of moeilijk vindbaar in en vanuit het buitenland. Er moet daarom worden toegewerkt naar een complete, dynamische databank over geroofde kunst, die regelmatig wordt aangevuld en geüpdatet op basis van onder andere de resultaten van herkomstonderzoek en de uitspraken van de permanente restitutiecommissie. Die databank moet duidelijk en transparant zijn, en bovendien goed vindbaar, ook vanuit het buitenland.

2.4. Een helder en ambitieus herdenkingsbeleid

De Washingtonprincipes manen de onderschrijvende landen niet alleen aan om een coherent en allesomvattend restitutiebeleid op poten te zetten, maar ook om aandacht te hebben voor het verwerkingsproces. Naast een permanente restitutiecommissie moet daarom een helder en ambitieus herdenkingsbeleid op poten gezet worden, dat zowel collectieve als individuele verwerking centraal plaatst. Om in te zetten op collectieve verwerking kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het opzetten van tentoonstellingen over naziroofkunst (bijvoorbeeld samen met Kazerne Dossin), aan een samenwerking met VRT rond het thema of aan het ophangen van duidingsborden bij werken die in musea hangen en (vermoedelijk) roofkunst uitmaken. Om de individuele verwerking bij nabestaanden een kans te geven, moet worden nagedacht over hoe de procedures bij de permanente restitutiecommissie worden vormgegeven en hoe die zo transparant en empathisch mogelijk kunnen zijn. Voorbeelden in andere landen tonen aan dat dit een aandachtspunt is¹⁷, omdat claims vaak sterk emotioneel geladen zijn. Het proces blijkt voor nabestaanden vaak even belangrijk of zelfs belangrijker dan het uiteindelijke resultaat.

Katrien PARTYKA
An CHRISTIAENS
Loes VANDROMME
Toon VANDEURZEN
Brecht WARNEZ

¹⁶ Die expertisepbouw gebeurt nu ook al, maar veeleer ad hoc, bijvoorbeeld via het tijdelijke project ProvEnhance bij de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Dat project wordt gefinancierd door de Belgische Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid (BRAIN-programma) (<https://fine-arts-museum.be/nl/onderzoek/onderzoeksprojecten/provenance>, geraadpleegd op 2 juli 2025).

¹⁷ Bijvoorbeeld in Nederland is al sinds 2001 een restitutiecommissie actief. In 2020 werd het restitutiebeleid voor naziroofkunst er nog herijkt en geïntensiveerd na een evaluatie door de commissie-Kohnstamm. De belangrijkste conclusies waren dat de restitutiecommissie te formalistisch opereerde, en dat de communicatie gebrekkig en op een weinig empathische manier verliep.